

MANTIQ FALSAFASI.
PHILOSOPHY OF LOGIC.
ФИЛОСОФИЯ ЛОГИКИ.

Mardonov Muhridin Ismoil o'g'li
DTPI 2-kurs tarix ta'lim yo'nalishi talabasi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada mantiq falsafasiga har tamonlama yondashilgan uning tafakkur bilan bog'liqligi fanlar bilan bog'liqligi yoritilgan. Maqolada mantiq falsafasining mazmun-mohiyati yoritilib berilgan. Shuningdek, to'g'ri fikrlash, to'g'ri xulosa chiqarish va mantiqiy haqiqat muammosini òz ichiga olgan. Mantiq falsafasining tarixiy taraqqiyoti ham keng mushohada etilgan. Ushbu maqolada mantiq falsafasi haqida adabiyotlardan foydalanilgan holda keng ma'lumotlar berib o'tilgan.

Abstract:In this article, a comprehensive approach to the philosophy of logic, its connection with thinking, and its connection with science are highlighted. The article describes the essence of the philosophy of logic. It also includes the problem of correct reasoning, correct reasoning, and logical truth. The historical development of the philosophy of logic is also widely observed. This article provides extensive information about the philosophy of logic using literature.

Абстрактный:В данной статье освещен комплексный подход к философии логики, ее связь с мышлением, связь с наукой. В статье раскрыта сущность философии логики. Сюда также входит проблема правильного рассуждения, правильного рассуждения и логической истины. Широко наблюдается также

историческое развитие философии логики. В этой статье представлена обширная информация о философии логики с использованием литературы.

Kalit so'zlar: Dekart, Metallogiya, Mantiq, Ontologiya, E. Yu. Yusupov.

Key words: Descartes, Metallurgy, Logic, Ontology, E. Yu. Yusupov

Ключевые слова: Декарт, Металлология, Логика, Онтология, Е.Ю. Юсупов.

Kirish: Mantiq falsafasi, XX-asrda turli xil mantiqiy rasmiy tizimlar, Mantiq falsafasi - mantiqning ko'lamini va tabiatini o'rganadigan falsafa sohasi.asosan, umumiy va yakka tushunchalarning o'zaro munosabati doirasida o'rganildi. Yangi davrda R. Dekart, F. Bekon, T. Gobbs, V. Leybnits va boshqa mantiq ilmi turli yo'nalishlarining yaratilishiga asos soldilar.

U mantiq tomonidan ko'tarilgan falsafiy muammolarni, masalan, mantiq nazariyalarida va ularni qo'llashda ko'pincha bilvosita ishlaydigan prezaziyalarni o'rganadi. Bu mantiqni qanday aniqlash kerakligi va turli mantiqiy tizimlar bir-biri bilan qanday bog'langanligi haqidagi savollarni o'z ichiga oladi. U mantiq tomonidan qo'llaniladigan fundamental tushunchalarning tabiatini va mantiqning boshqa fanlar bilan aloqasini o'rganishni o'z ichiga oladi. Umumiy tavsifga ko'ra, falsafiy mantiq mantiq falsafasining falsafiy muammolarga mantiqiy usullarni qo'llashni o'rganadigan qismi bo'lib, ko'pincha modal mantiq kabi kengaytirilgan mantiqiy tizimlar shaklida. Ammo boshqa nazariyotchilar mantiq falsafasi va falsafiy mantiq o'rtasidagi farqni boshqacha ko'rsatadilar yoki umuman yo'q. Metallogiya mantiq falsafasi bilan chambarchas bog'liqdir, chunki mantiqiy tizimlarning izchillik va to'liqlik kabi xususiyatlarini o'rganadi. Akademik adabiyotlarda mantiq tabiatining turli tavsiflari mavjud.

Mantiq ko'pincha fikrlash qonunlari, to'g'ri fikrlash, to'g'ri xulosa chiqarish yoki mantiqiy haqiqatni o'rganish sifatida qaraladi. Bu rasmiy fan bo'lib, xulosalar mavzudan neytral tarzda, ya'ni muhokama qilinadigan aniq mavzudan mustaqil

ravishda qanday qilib binolardan kelib chiqishini o'rganadi. Mantiqning tabiatini o'rganishning shakllaridan biri turli mantiqiy rasmiy tizimlar o'rtasidagi umumiyliklarga va ularning mantiqiy bo'lmagan rasmiy tizimlardan qanday farq qilishiga qaratilgan. Bu boradagi muhim mulohazalar, ko'rib chiqilayotgan rasmiy tizim fundamental mantiqiy sezgilarga mos keladimi yoki to'liqmi. Mantiqning turli xil tushunchalari mantiqni to'g'ri xulosani yoki mantiqiy haqiqatni o'rganish sifatida belgilaydimi-yo'qligiga qarab farqlanishi mumkin. Mantiq tushunchalari orasidagi yana bir farq sintaksis yoki semantika nuqtai nazaridan to'g'ri xulosa va mantiqiy haqiqat mezonlari aniqlanganligiga asoslanadi. Mantiq falsafasi mantiqning asosiy tushunchalarining tabiati va falsafiy oqibatlarini ham o'rganadi. Bu haqiqat muammosini, ayniqsa, mantiqiy haqiqat muammosini o'z ichiga oladi, bu faqat ishlatiladigan mantiqiy atamalarning ma'nolariga qarab haqiqat sifatida belgilanishi mumkin. Yana bir savol, binolar va xulosalarning tabiati, ya'ni ularni fikr, mulohazalar yoki jumlar sifatida tushunish kerakmi va ular qanday qilib oddiyroq tarkibiy qismlardan tuzilganligi bilan bog'liq. Binolar va xulosa birgalikda xulosani tashkil qiladi, u haqiqatni saqlovchi yoki yangi va ehtimol yolg'on ma'lumotlarni kiritishiga qarab deduktiv va amplativ bo'lishi mumkin.

Mantiqdagi asosiy masala deduktiv xulosaning haqiqiy yoki noto'g'ri ekanligi. Haqiqiylik ko'pincha zarurat nuqtai nazaridan aniqlanadi, ya'ni xulosa faqat va agar asoslarning to'g'ri bo'lishi mumkin bo'lmasa va xulosa noto'g'ri bo'lsa, haqiqiy hisoblanadi. Boshqa tomondan, noto'g'ri xulosalar va dalillar o'z xulosalarini tasdiqlay olmaydi. Ular rasmiy yoki norasmiy mantiqqa tegishli ekanligiga qarab rasmiy yoki norasmiy noto'g'ri deb tasniflanishi mumkin. Mantiq asosan aniqlovchi qoidalar bilan, ya'ni argumentning to'g'ri yoki noto'g'riligini qaysi xulosa qoidalari aniqlaydi, degan savol bilan shug'ullangan. So'rovning alohida mavzusi mantiqning strategik qoidalariga taalluqlidir: ma'lum binolar to'plamini hisobga olgan holda mo'ljallangan xulosaga qanday erishishni tartibga soluvchi qoidalar, ya'ni u erga kelish uchun qanday xulosalar chiqarish kerak.

Mantiq metafizikasi mantiq qonunlari va ob'ektlarining metafizik holati bilan bog'liq. Bu sohada muhim bahs mantiq ongdan mustaqil bo'lgan faktlarga

asoslanadi, deb hisoblaydigan realistlar bilan mantiq qonunlari tildan foydalanishni tartibga soluvchi konventsiyalarga asoslangan deb hisoblaydigan konventSIONALISTLAR kabi antirealistlar o'rtasida bo'ladi. Mantiq turli fanlar bilan chambarchas bog'liq. Ontologiya bilan bog'liq asosiy masala mantiqdan foydalanish bilan bog'liq ontologik majburiyatlarga taalluqlidir, masalan; alohida atamalar va ekzistensial kvantlar bilan. Matematikadagi muhim savol-barcha matematik haqiqatlarni to'plamlar nazariyasi bilan birga mantiq aksiomalariga asoslash mumkinmi? Boshqa tegishli sohalarga kompyuter fanlari va psixologiya kiradi.

Yevropada mantiq masalalari, asosan, umumiy va yakka tushunchalarning o'zaro munosabati doirasida o'rganildi. Yangi davrda R. Dekart, F. Bekon, T. Gobbs, V. Leybnits va boshqa mantiq ilmi turli yo'nalishlarining yaratilishiga asos soldilar. 18 — 19-asrlar falsafiy fikrida I. Kant va V. F. Gegel yaratgan mantiqiy tizimlar muhim o'rin tutadi. Gegel fikricha, falsafa mantiq shaklida mavjud, uning o'rganish ob'yektini tafakkur tashkil etadi. Mantiqning asosiy vazifasi haqiqatni aniqlash, unga erishish yo'llarini o'rganishdir. Mantiq tafakkurning namoyon bo'lish shakllari va taraqqiyotini, shu jumladan, fikrlar o'rtasidagi aloqadorlikni ko'rsatadigan qonun qoidalar yig'indisini o'rganadi. Mantiqning vazifasi — chin fikrni, haqiqatni aniqlash. Mantiq ilmining o'rganish ob'yekti tafakkurdir. Tafakkur 3 xil shaklda: tushuncha, hukm (mulohaza) va xulosa chiqarish shaklida mavjud bo'ladi. Muhokama yuritish ana shular va ularning o'zaro aloqalarga kirishishi natijasida vujudga keladigan boshqa mantiqiy tuzilmalar (mas, muammo, gipoteza, nazariya, g'oya va boshqalar)da amalga oshadi. Muhokama yuritishda ishonchli natijalarga erishishning zaruriy sharti qatoriga fikrning chin bo'lishi va formal jihatdan to'g'ri qurilishi kiradi. O'zi ifoda qilayotgan predmetga muvofiq keluvchi fikr — chin fikr deb ataladi (qarang Isbot).

Fikrni to'g'ri qurishga tafakkur qonunlari talablariga rioya qilgandagina erishish mumkin. Tafakkur qonunlari (qarang Ayniyat qonuni, Ziddiyat qonuni, Yetarli asos qonuni, Uchinchisi istisno qonuni) mu-hokama yuritish jarayonida fikrlar (fikrlash elementlari) o'rtasidagi mavjud zaruriy aloqalardan iborat. Tafakkur ko'p qirrali jarayon bo'lib, uni turli tomondan, xususan, mazmuni va shakli (tuzilmasi) bo'yicha

yoki kelib chiqishi va taraqqiyotida olib oʻrganish mumkin. Bularning barchasi mantiq ilmining vazifasini tashkil etadi, uning turli metodlaridan (qarang Induksiya, Deduksiya) foydalanishga, har xil yoʻnalishga ajralishiga sabab boʻladi. Hozirgi paytda mantiqning formal mantiq, dialektik mantiq, matematik mantiq kabi yoʻnalishlari bor.

Formal mantiq tafakkur strukturasi fikrning aniq, mazmuni va taraqqiyotidan chetlashgan holda, nisbatan mustaqil ravishda oʻrganadi. Uning diqqat markazida muhokamani toʻgʻri qurish bilan bogʻliq qoidalar va mantiqiy amallar yotadi. Dialektik mantiq tafakkurni uning mazmuni va shakli birligida hamda taraqqiyotida olib oʻrganadi. Matematik mantiq tafakkurni matematik metodlar yordamida tadqiq etadi. U hozirgi zamon mat. sining muhim yoʻnalishlaridan biri boʻlib, tafakkurni yuqori darajada abstraktlashgan va formallashgan sistemada tahlil qiladi. 20-asrda noanʻanaviy mantiqning turli yoʻnalishlari, xususan, koʻp qiymatli mantiqiy sistemalar (Y. Lukasevich, Geyting , Reyxenbaxning uch qiymatli mantiqiy sistemalari, Postning nqiymatli mantiqiy sistemasi va shahrik.), konstruktiv mantiqlar (A. N. Kolmogorov, A. A. Markov variantlari) va modal mantiq kabi nazariyalar vujudga keldi va rivojlandi.

Oʻzbekistonda mantiq masalalari bilan dastlab mantiq Mantiq Xayrullayev, E. Yu. Yusupov, V. Qobulov shugʻullangan. Keyinchalik I. Rahimov, mantiq Sharipov, O. Imomxoʻjayeva, D. Fayzixoʻjayeva va boshqa mantiqqa oid ilmiy izlanishlar olib borishdi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, juda keng hamda inson olaming eng asosiy usurlaridan biri hisoblanib, fikrlar oʻrtasidaki aloqadorlikni koʻrsatadigan qonun qoidalar yigʻindisi ekan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xayrullayev mantiq Mantiq, Haqberdiyev mantiq, Logika, Toshkent, 1984.
2. Sharipov mantiq, Fayzixoʻjayeva D., Mantiq (maʼruzalar matni), Toshkent, 2001.
3. OʻzME. Birinchi jild. Toshkent, 2000.
4. Рузавин Г.И., Таванец П.В. Основные этапы развития формальной логики // Философские вопросы современной формальной логики. - М., 1962.

5. Умаржонов, С. С. (2021). Ижтимоий фанларни ўқитишда Фаҳриддин Розий асарларининг ўрни ва аҳамияти. “Янги Ўзбекистон иқтисодиётини ривожлантиришнинг илмий инновацион йўналишлари” халқаро илмий-амалий анжумани мақолалар тўплами (2021-йил 21-ноябрь). – Т.: “ИQTISODIYOT”,
- 6.. Safarov. M., Umarjonov, S. (2022). Matter of consciousness in the philosophy of Ar-Roziy and its current importance. WayScience,
7. Саифназаров. И, Умаржонов. С. (2022). Янги Ўзбекистонда давлат ва дин муносабатлари.